

Elena ISAI

ARHITECTURI DESCHISE – LITERATURA CA PARTENERIAT

Mulți privesc cu scepticism apariția unei cărți pe a cărei copertă apare numele lui Eminescu: ar mai fi ceva nou de spus despre „marele nostru poet național”? Re-lectura unui scriitor canonic este o sarcină dificilă pentru că imaginea acestuia este afectată de o inerție simbolică. Riscurile încercării de reînnoire a semnificațiilor unei opere care, pentru unii cititori, pare a fi știută înainte de a fi fost citită, sau a remodelării imaginii unui autor care se bucură de o largă recunoaștere publică, fără a fi fost cunoscut, din păcate, decât parțial publicului, și le asumă domnul Iulian Costache, lector universitar în cadrul Facultății de Litere București, în lucrarea *Eminescu: Negocierea unei imagini* (București, Editura Cartea Românească, 2008, 362 p.). Prin acest studiu ne propune un exercițiu de interogare asupra istoriei unuia dintre cele mai populare „branduri” românești, „negocierea imaginii” poetului național. Chiar dacă Eminescu nu poate fi redus la o *image* și ar fi fost preferabilă formula „negocierea identității simbolice”, autorul optează pentru acest titlu, care sugerează temele principale ale demersului său.

Acest volum, rodul unei munci devotate, de ani, este o cercetare amplă atât de istorie literară, cât și de estetică a receptării. Plecând de la noua paradigmă a științelor literaturii, potrivit căreia literatura funcționează ca un imens joc de negociere și strategie, autorul încearcă să țină cont de ambii versanți implicați: atât cel al operelor, cât și cel al receptării, căci, „fără investirea imaginativă a lecturii și strategiile interpretative ale cititorului, literatura riscă să fie redusă, oricând, la stadiul unui depozit de pagini mineralizate, camuflat sub eticheta unei biblioteci” (p. 5).

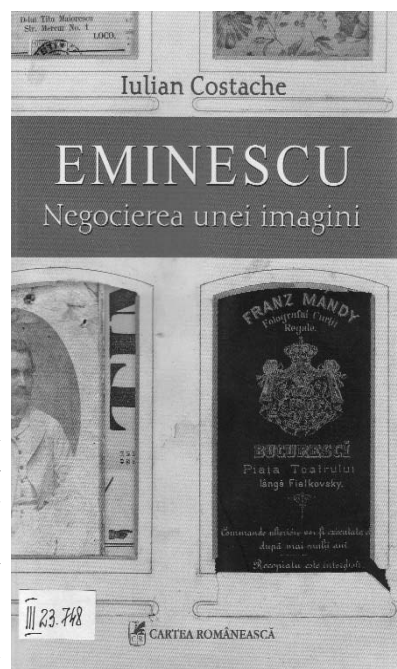
Autorul încearcă o re-construire a imaginii lui Eminescu în cadrul noului context cultural european la care trebuie să se raporteze patrimoniul simbolic românesc. Se va schimba modul de cartografiere a viitorului canon cultural european? Dificultățile de articulare ale canonului local la cel european au scos la iveală necesitatea reinventării propriei legitimități plecând de la două discursuri diferite ale *sineității* și ale *alterității*, iar un rol important în gestionarea rutelor simbolice ale unei culturi îi revine istoricului literar: „Hărțile simbolice reprezintă niște lecturi cu geometrie variabilă, nefiind așadar omologabile, ci doar negociabile” (p. 11).

Eminescu beneficiază de una dintre cele mai spectaculoase istorii ale receptării care a angajat paradigme diferite și a traversat succesive orizonturi de așteptare, determinând o serie de re poziționări simbolice, dar și consacrarea unui consens larg, ce a devenit ulterior suport al mitului eminescian.

Din acest unghi privită, cartea lui Iulian Costache reprezintă un adevărat exercițiu de recuperare a istoriei receptării, vizând înnoirea semnificațiilor unei opere exemplare și a imaginii unui autor canonic.

Atrage atenția prima parte a lucrării, ce pune în discuție un subiect mult discutat în ultima vreme și anume problema canonului. Pentru aceasta, autorul apelează la un exemplu din spațiul hispanic, unde operele canonice suferă și acolo de același „hieratism sufocant” al interpretărilor demult consacrate. Incursiunea pleacă de la una din prozele lui J.L. Borges, ce propune un joc despre un scriitor ce dorește să devină autorul unui roman care a fost deja scris, este editat, fiind deja și celebru. Pierre Menard, personajul acestui roman, își dorește și plănuiește, cu minuție, să devină nici mai mult nici mai puțin decât însuși autorul romanului *Don Quijote* al lui Cervantes. Plagiat, impostură, infamie, uzurpare, tautologie? Ce vrea să ne facă să înțelegem acest ciudat personaj? Pierre Menard atrage de fapt atenția asupra faptului că literatura nu mai poate fi redusă la text, deși are în mod obligatoriu un suport textual, ea este și „întrebuintare”, adică lectură. Folosindu-se de acest model, Iulian Costache ilustrează direcția potrivit perspectivei pragmatice și teoriilor receptării ce configurează distincția dintre valoarea immanentă și valoarea dobândită a unui text literar, cea din urmă depinzând foarte mult de calitatea acului de lectură. Aceste două direcții sunt definite prin două metafore: cea a picăturii de chihlimbar și cea a lacrimii. „În cadrul esteticii receptării, canonizarea unei opere nu mai este văzută ca o creație încheiată odată pentru totdeauna, asemeni unei lacrimi ea trebuie să apară în fiecare zi în colțul pleoapei” (p. 35).

Evoluția diacronică a canonului evidențiază două aspecte care vizează misiunea canonului: selecția operelor și modul de gestionare a resurselor simbolice, care nu funcționează însă „ca un Paradis”: „Canonul vitrinizează percepțiile, plasând cărțile într-un spațiu muzeal, în care obiectele, ca și într-o vitrină, pot fi admirate, dar nu pot fi atinse. Intrarea unei opere în canon echivalează, de aceea, cu o excomunicare” (p. 37). Prețul canonizării este pierderea unei interacțiuni nemijlocite și înlocuirea cu o admirație necondiționată.

Lectura canonică riscă să devină o simplă actualizare a unor presupuziții de lectură sub presiunea stereotipurilor interpretative. Personajul folosit ca exemplu pentru ilustrarea acestei probleme a canonului propunea de fapt o „evadare”. Paradisul pierdut al canonului literar trebuie să fie *re-înființat*. Alegerea drept început la studiul despre Eminescu a unui „studiu de caz” despre lectura romanului *Don Quijote* a fost – pentru exegetul bucureștean – ca un exercițiu de oglindire a sineității în alteritate.

De la alteritate la sineitate, autorul examinează și cealaltă sursă de legitimitate: relația cu propriul sine. Avem astfel o imagine de sine a eminescologiei ca istorie a receptării unei opere exemplare și imaginea de sine a celui responsabilizat cu gestionarea receptării unei opere exemplare, ceea ce conferă eminescologiei o poziție strategică în cadrul sistemului de ordonare a imaginarului colectiv. Eminescologia simte nevoia „să își întoarcă privirea asupra propriei istorii de sine, atât pe ecranul propriului imaginar, cât și pentru a o promova în cadrul unor scenarii mai ample de valorizare, de tipul istoriilor literare” (p. 63).

Cu studiile dedicate receptării din anii '70, triada autor-text-cititor capătă noi valențe, un rol deosebit revenindu-i cititorului. Aceste schimbări de perspectivă implică redefinirea conceptului de *literatură*, văzută acum ca parteneriat în act. Autorului îi aparține creația de text, iar creația de operă este rezultatul acestui act partenerial. Literatura se înființează prin *lectură*, literatura nu *pre-există* lecturii. Literatura este text în măsura în care este și meta-text, iar de meta-literatură este responsabil criticul: „Creația acestuia nu se oprește la creația *textului*, ci își asumă inclusiv inventarea autorului” (p. 57). Prin urmare, în literatură nu putem vorbi de arhitecturi definitive. Această nouă paradigmă re-valorizează rolul și statutul criticului și istoricului literar. Orice istorie a literaturii trebuie să apeleze la conștiința de sine, receptarea, pentru a nu rămîne o simplă istorie a operelor literare. Valorizarea canonică a unei opere trebuie să țină cont și de valoarea „adăugată”. Păstrînd metafora unei hărți pentru istoria literară, aceasta funcționează pe de o parte ca instrument de orientare, iar pe de altă parte, ca furnizor de viziune și suport al unei hărți a reprezentărilor mentale.

Partea a doua a lucrării oferă un material sistematizat al istoriei receptării operei eminesciene, pentru care autorul a selectat segmentul de pînă la momentul publicării postumelor. Intervalul 1870-1900 evidențiază cel mai amplu spectru al receptării și o diversitate strident polarizată a interpretărilor. Dezvăluirea postumelor aducea o nouă și radicală schimbare de imagine a lui Eminescu, după cum a spus-o și Iorga: „un nou Eminescu apăru”.

De fapt, arhitectura lucrării *Eminescu. Negocierea unei imagini* a fost determinată de două principii: cel al vizibilității și cel al viziunii. Autorul a considerat necesară recuperarea și revalorizarea tuturor tradițiilor interpretative ignorate sau trecute în fondul unei memorii pasive, optînd nu doar pentru o recoltare a discursurilor „marii eminescologii”, ci și a „micii eminescologii” și extinzîndu-și atenția și asupra altor tipuri de discursuri: știri, anunțuri de presă, reportaje, necroloage, corespondență privată, atent inclusiv la rumorile publice recuperabile din documentele vremii. Este de remar-

cat obiectivitatea discursului și evitarea direcționării tendențioase.

Interesant prin bogăția materialului pe care ni-l oferă și totodată prin ineditul excurs ce ni-l propune mi s-a părut capitolul *Valorizările negative*, ce ne dezvăluie o imagine mai puțin cunoscută a lui Eminescu. Autorul ne propune o viziune nouă despre poet: una „ferită de bruiatul prejudecăților literare, didactice sau critice actuale, renunțînd pentru o clipă la *imaginea noastră* despre Eminescu, în favoarea inventării unei alte percepții asupra lui Eminescu. Am recurs astfel la re-construirea, re-inventarea *imaginii lor*, a contemporanilor poetului” (p.16). Studiul lui Iulian Costache dezvăluie un Eminescu alternativ în raport cu canonul receptării fixat în epocă de T. Maiorescu sau alți critici de notorietate: cel al detractorilor. În optica acestora din urmă, Eminescu apare drept un neștiutor de poezie și „stricător de limbă”, un „imoral”. Parcurgerea dosarului receptării negative din epocă a lui Eminescu indică faptul că „detractorii” lui Eminescu nu pot fi acuzați că nu l-au înțeles, ci că ei l-au înțeles de fapt *altfel*, pentru că ei aveau la îndemînă un alt tip de repere mentale, o altă hartă interpretativă. Dificultățile de asimilare a *Direcției noi* se pot explica, astăzi, prin „reflexele” de lectură ale publicului epocii, care pre-formează intenția de lectură, alimentate de cutumele consacrate ale climatului cultural în care evoluează. În aceeași categorie se încadrează și polemica „Convorbirilor literare” cu „Revista Contimporană” și cu „Tranzacțiuni literare și științifice”.

Radical, așa cum ne apare nouă astăzi, dar probabil în spiritul celor din vremea sa, este segmentul semiozei morale, care are în centru numele lui Al. Grama și cartea sa *Mihai Eminescu. Studiu critic*, Blaj, 1891. Acesta, plecînd de la afirmația „Eminescu este un geniu cuprins de lumea ideală și blazat în cuget”, făcută de T. Maiorescu, vorbește de un adevărat „jug” al lui Eminescu. Receptivitatea pe care tineretul o arată față de poezia acestuia era – pentru Grama – la fel de periculoasă ca seducția *Suferințelor tînrului Werther* asupra tinerilor contemporani ai lui Goethe. Însuflețit de paradigma culturală luministă, ardeleanul Al. Grama consideră că Eminescu „ar trebui să fie semnul decădinței, și la noi e considerat de semn al progresului” (p. 120).

Pentru cine a scris Eminescu, pare întrebarea firească ce ne vine pe buze în urma lecturii acestui studiu care ne arată cît de diferit este receptat un mare poet de către un public atît de eterogen, cu o structură de gust atît de diversă. În travaliul de recuperare a identității simbolice a poetului, autorul are „beneficiul asumării unei analize a decantării unei imagini ce presupune deopotrivă o inițiere și o valorizare a spectacolului unei identități spectrale, ceea ce invită la parcurgerea unei suite de etape alchimice ale aceleiași identități” (p. 227).

În concluzie, cartea lui Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, se dovedește a fi un studiu intelectual captivant, cu un discurs critic provocator, solid argumentat și atent structurat, fundamentat pe o bibliografie impresionantă. Dincolo și împreună cu aceste calități, volumul se impune ca un reper important într-o bibliografie Eminescu.